

Родинне спілкування як чинник комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню та експериментальному вивченню особливостей родинного спілкування як чинника комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого і старшого дошкільного віку.

Ключові слова: комунікація, мовлення, комунікативно-мовленнєвий розвиток, дошкільний вік, родинне спілкування, чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.

Статья посвящена теоретическому и экспериментальному изучению особенностей семейного общения как условия коммуникативно-речевого развития детей младшего и старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: коммуникация, речь, коммуникативно-речевое развитие, дошкольный возраст, семейное общение, факторы и критерии коммуникативно-речевого развития дошкольников.

Підвищення ефективності дошкільної освіти шляхом реформування галузі відповідно до Концепції державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, розробленої з урахуванням змін, внесених 6 липня 2010 р. у Закон України “Про дошкільну освіту”, передбачає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких чільне місце посідає проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

На сучасному етапі дошкільна освіта є обов’язковою первинною складовою системи загальної середньої освіти в Україні. Держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття, що передбачає залучення до дошкільної освіти дітей з різних соціальних прошарків населення, перш за все із неблагополучних родин та створення рівних стартових умов для подальшого навчання дітей у школі.

Введення обов’язкової дошкільної освіти актуалізує вивчення проблеми спілкування між дітьми з родин різного типу. Проблему спілкування вивчали І.Д.Бех, О.О.Бодальов, О.Ф.Бондаренко, О.В.Запорожець, Я.Л.Коломинський, О.О.Леонтьев, М.І. Лісіна, О.В.Пісарєва, В.В.Рубцов, Т.С.Яценко, а психологічні аспекти спілкування в сім’ї – М.І.Алексєєва, О.І.Бондарчук, С.М.Геник,

О.В.Горецька, В.С.Заслуженюк, К.В.Седих, В.А.Семиченко та інші [1-6,8].

Важливість комунікативно-мовленневого розвитку у процесі становлення особистості та індивідуальності дошкільника обґрунтували у своїх працях Г.М.Андрєєва, А.М.Богущ, Н.М.Дятленко, Г.І.Капселя, О.Л.Кононко, С.В.Корницька, К.Л.Крутій, В.У.Кузьменко, Т.О.Піроженко, Ю.О.Приходько, Т.О.Рєпіна, А.Г. Ружська та ін. [1,4-7]. Доведено, що міжособистісна комунікація в сім'ї необхідна не лише для обміну інформацією, виконання ролей у спільній діяльності, але й для встановлення міжособистісних стосунків, набуття соціального досвіду, пізнання навколишнього світу та самопізнання, формування світогляду, особистісного зростання дитини.

Сучасна педагогічна та вікова психологія актуалізує проблему подальшої розробки теоретичних положень та одержання нових емпіричних фактів щодо вивчення тих чинників, що сприятимуть особистісному зростанню і комунікативно-мовленневу розвитку дошкільника. Особлива увага при цьому приділяється вивченню соціального середовища, в якому відбувається процес розвитку дитини дошкільного віку. Тим не менше, якщо особливості комунікативно-мовленневого розвитку дошкільників достатньо досліджені та знайшли своє висвітлення у психолого-педагогічній літературі, то вплив родинного спілкування на комунікативно-мовленневий розвиток дошкільника вивчено недостатньо. Загалом вивчення наукової літератури з проблеми комунікативно-мовленневого розвитку дошкільника виявило відсутність спеціальних досліджень щодо особливостей впливу родинного спілкування на комунікативно-мовленневий розвиток дошкільника.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє теоретичне та експериментальне вивчення зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: "Родинне спілкування як чинник комунікативно-мовленневого розвитку дошкільника".

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблем спілкування, родинного спілкування з дітьми дошкільного віку, визначити чинники та критерії комунікативно-мовленневого розвитку дошкільників.

2. Розробити методику діагностики та експериментально визначити тип родинного спілкування батьків з дітьми, виявити особливості комунікативно-мовленневого розвитку дітей дошкільного віку.

3. Виявити вплив родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника, встановити взаємозв'язки між типом родинного спілкування та особливостями комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

4. Обґрунтувати, розробити і апробувати програму підвищення ефективності родинного спілкування та встановити зміни, що з'являються у комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільників у зв'язку із цим.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток розглядають як процес становлення форм і засобів взаємодії дитини з оточенням, в якій віддзеркалені новоутворення емоційно-вольової, когнітивної, особистісної сфери людини як суб'єкта спілкування. Дослідженням проблем комунікативно-мовленнєвого розвитку, зокрема у процесі спілкування з дітьми дошкільного віку в сім'ї, займались відомі психологи О.І.Бондарчук, Н.М.Дятленко, С.М.Геник, М.І.Лісіна, Г.І.Капселя, С.В.Корницька, О.Л.Кононко, В.У.Кузьменко, Т.О.Піроженко, Ю.О.Приходько, Т.О.Репіна, А.Г.Руська та інші [4-7]. Вони дійшли висновку, що міжособистісна комунікація в сім'ї важлива для обміну інформацією, виконання ролей у спільній діяльності, встановлення та розвитку міжособистісних стосунків, пізнання навколишнього середовища та самопізнання.

У сучасній психології проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку та родинного спілкування належить до найскладніших та найактуальніших. Особлива увага науковців зосереджена на міжособистісній комунікації в сім'ї, виконанні ролей у спільній діяльності, встановленні та розвитку міжособистісних стосунків, пізнанні навколишнього світу та самопізнанні (А.М.Богуш, Л.О.Калмикова, К.Л.Крутій, Т.О.Репіна, ін.) [1,3,8]. Виділяючи поняття комунікативно-мовленнєвого розвитку, Т.О.Піроженко [6] запропонувала його визначення як процесу становлення форм і засобів взаємодії дитини з оточуючими, в чому віддзеркалені новоутворення емоційно-вольової, когнітивної, особистісної сфери людини як суб'єкта спілкування.

На думку окремих авторів, родина регулює різноманітні взаємини своїх членів із зовнішнім світом. Спілкування з дорослими є головним фактором психічного розвитку з народження дитини упродовж перших семи років її життя, тому порушення родинного спілкування є одним із найбільш значущих чинників виникнення негативних тенденцій у комунікативно-мовленнєвому розвитку дитини. Для забезпечення успішного розвитку комунікативних умінь та формування культури мовленнєвого спілкування дошкільника необхідно враховувати особливості комунікативно-мовленнєвого

розвитку, потреби, які його мотивують, специфіку родинного спілкування. Залучення дитини до мовленнєвого спілкування з дорослими та однолітками позитивно впливає на розвиток її комунікативних потреб і мовлення.

Міжособистісна комунікація в сім'ї сприяє обміну інформацією, виконанню ролей у спільній діяльності, встановленню та розвитку міжособистісних взаємин, пізнанню партнера та самопізнанню. Виділені умови ефективного родинного спілкування, що включають як загальні принципи організації успішного спілкування, так і специфічні норми та правила, що застосовуються у сім'ї: відкритість спілкування, висока активність спілкування; необхідна міра саморозкриття в процесі спілкування, конгруентність спілкування, погодження уявлень про родинний устрій, точність невербальної комунікації, сензитивність до висловлювань партнера, безоцінне та емпатійне прийняття партнера як умова позитивного розвитку емоційних взаємин у сім'ї, вияв любові, взаємної емпатії та підтримки, поваги, формування сімейної мови – певних погоджених сімейних символів, традицій, норм.

Огляд досліджень, присвячених проблемі чинників розвитку мовлення, показав, що визначальною є потреба спілкування (М.І.Лісіна, М.Р.Львов) [5], а провідним чинником розвитку спілкування є середовище (О.О.Бодальов) [2].

Зокрема, основними чинниками в становленні мовлення як засобу спілкування, за твердженням М.І.Лісіної [5], є чинники комунікативного характеру (міжіндивідуальна функція мовлення генетично вихідна, основоположна у становленні мовлення. Дитина починає розмовляти тільки в ситуації спілкування і тільки за вимогою дорослого партнера); когнітивні чинники (важливими є узагальнення на основі чуттєвого сприймання ознак для формування змісту перших словесно позначених абстракцій).

Т.О.Піроженко [6] виділяє такі чинники комунікативно-мовленнєвого розвитку: актуалізація особистісних новоутворень: потреб, мотивів спілкування з дорослими і ровесниками, емпатійних якостей, що опосередковують комунікативну діяльність дитини в процесі її взаємодії з навколишнім світом; стиль взаємин педагога з вихованцями; організація специфічно дитячих видів діяльності, пов'язаних з комунікацією і які забезпечують своєчасний розвиток комунікативно-мовленнєвих досягнень дитини.

Спираючись на здійснений теоретичний аналіз проблеми, розроблено авторську програму експериментального дослідження, спрямовану на виявлення особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника (за компонентами комунікативного

та мовленнєвого розвитку) та типу родинного спілкування, що дає змогу встановити вплив родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку.

На етапі констатувального експерименту діагностична робота відбувалась у двох напрямках. Перший спрямований на з'ясування типу родинного спілкування. Другий – на вивчення актуального рівня мовленнєвого та комунікативного розвитку дитини дошкільного віку.

Встановлення типу родинного спілкування відбувалось за критеріями: прояв ставлення до дитини (показники: дистанція в спілкуванні, ставлення батьків до спілкування з дитиною), стиль спілкування (показники: жорсткість вимог щодо виховання дітей, характер суджень про інших, особистий досвід спілкування, комунікативна толерантність); невербальні засоби спілкування дитини (показники: дистанція в спілкуванні, ставлення батьків до спілкування з дитиною).

Для визначення особливостей комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку виділено такі компоненти: *мовленнєвий розвиток*, який вивчали за критеріями: фонетико-фонематичним (показники: сприйняття мовленнєвого матеріалу на слух, фонематичне сприймання, сприймання ритму, звуковимова, лексичний склад мовлення, мовленнєва активність, розуміння граматичних конструкцій, можливість програмування тексту-переказу); синтаксичним (показники: словотворення, складання речень, словниковий запас); семантичним (показники: розуміння мовлення, семантичне орієнтування); *комунікативний розвиток* вивчали за критеріями: 1) у спілкуванні з батьками: тип та мотиви спілкування з батьками (показники: характер висловлювання, тривалість контактів, дистанція в спілкуванні, ставлення дитини до спілкування з батьками; мотиви взаємодії – отримання нових вражень, сумісні дії з дорослим, слухання казки, бесіди на особисті теми); ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними (показники: зміст малюнків, процес малювання, словесні коментарі до малюнка, стосунки з батьками); культура спілкування (показники: звернення до батьків, характер розмови, уважність при розмові з батьками); 2) у спілкуванні з однолітками: комунікативні вміння (вміння домовитись, контроль виконання діяльності, ставлення до результату діяльності, надання допомоги); культура спілкування (звернення до однолітків, характер розмови, уважність при розмові з однолітками); вибір партнера для спілкування (ставлення до ровесників, рівень злагоди в групі).

В результаті дослідження особливостей родинного спілкування нами було виділено такі типи спілкування батьків і дітей:

1) **гармонійний тип**, що характеризується оптимальним емоційним контактом. Батькам подобається дитина такою, якою вона є, вони поважають її індивідуальність, симпатизують їй, прагнуть проводити багато часу разом з дитиною, схвалюють її інтереси і плани, зацікавлені справами і планами дитини, багато часу спілкуються з дитиною, співчують їй (19,6%);

2) **ліберальний тип**, що характеризується вседозволеністю, надмірною емоційною дистанцією з дитиною. Батьки прагнуть приписати дитині особисту і соціальну неспроможність, інтереси, захоплення, думки і відчуття дитини здаються несерйозними, притаманний низький рівень контролю з боку батьків. Спостерігається нестійкість стилю виховання і спілкування (47,8%);

3) **авторитарний тип**, що характеризується зайвою концентрацією на дитині, батьки зазвичай сприймають свою дитину молодшою за реальний вік, непристосованою, невдахою. Дитина в таких сім'ях в центрі уваги батьків, які віддають їй багато сил і часу, позбавляють самостійності, пригнічують, ставлячи численні обмеження і заборони, вимагають від дитини беззастережної слухняності (17,4%);

4) **індиферентний тип**, що характеризується поверховістю, легковажністю до питань виховання, неуважним ставленням до дитини, надмірною емоційною дистанцією з дитиною. Батькам здається, що дитина не досягне успіху в житті через низькі здібності, погані схильності до навчання, вони не довіряють своїй дитині, досаджують на її неуспішність і невмілість; батьки проявляють байдужість, мало часу приділяють спілкуванню з дітьми (8,7%);

5) **негармонійний тип**, що характеризується надмірною емоційною дистанцією з дитиною. Здебільшого батьки відчувають та виявляють по відношенню до дитини злість, досаду, роздратування, образу, не довіряють дитині і не поважають її, прагнуть нав'язати дитині у всьому свою волю, не можуть пристати на її точку зору, за вияви дитиною власних поглядів та бажань суворо карають (6,5%).

На основі проведеної експериментальної роботи виділено рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку досліджуваних дітей.

Високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку відзначається високим рівнем фонетико-фонематичного, синтаксичного та семантичного розвитку; дитина розуміє і використовує різні компоненти невербальної поведінки, налагоджує спілкування з незнайомими ровесниками, молодшими і старшими дітьми; очікує від дорослих схвалення, знає, якої поведінки від неї чекають дорослі та їхню реакцію на неї; у взаємодії з дорослим виявляє прагнення до

отримання нових вражень, сумісних дій; дитина часто вступає в контакт з однолітками.

Середній рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку відзначається середнім рівнем за усіма критеріями; мовлення супроводжується посмішкою, поглядом, жестами, розумінням деяких компонентів невербальної поведінки партнера, використанням невербальних засобів спілкування; але дитина очікує від дорослих схвалення, знає, якої поведінки від неї чекають дорослі; спостерігається значна кількість контактів під час спілкування, спілкування має достатній характер.

Низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку відзначається низьким рівнем за усіма критеріями; контактостворювальні засоби слабо виражені, спостерігається розуміння деяких компонентів невербальної поведінки партнера, рідко використовує невербальні засоби спілкування; очікує від дорослих осуду, не знає, якої поведінки від неї чекають дорослі, а взаємодія з дорослим виявляється у бажанні отримати його увагу, послухати казку; спілкування носить вибірковий характер, тривалість спілкування в одному гурті невелика.

Аналіз даних, отриманих у ході вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників, показав, що у молодшому дошкільному віці комунікативно-мовленнєвий розвиток лише незначної кількості дітей (11,8%) має високий рівень. Більшості дітей (55,1%) цього віку притаманний середній рівень мовленнєвого розвитку, вміння спілкуватися, бажання отримати нові враження у грі, вибір партнера для спілкування завдяки загальному позитивному ставленню. У значної частини дітей (33,1%) виявлений низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку. У старшому дошкільному віці високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку виявлено у 34,6% досліджуваних, середній у 52,1%, низький – 13,3%. При цьому у дітей молодшого дошкільного віку серед усіх визначених показників найкращий мовленнєвий розвиток (19,1%), а у дітей старшого дошкільного віку спостерігається високий рівень саме комунікативного розвитку (38,9%). Такі результати є свідченням того, що у молодшому дошкільному віці більшу увагу приділяють саме мовленнєвому розвитку дітей, а у старшому дошкільному дитинстві на перший план виходить комунікативна складова (дані подано у таблиці 1).

У ході цілеспрямованої діагностичної роботи з дітьми дошкільного віку був встановлений взаємозв'язок та співвідношення між типом родинного спілкування та комунікативно-мовленнєвим розвитком дошкільника, що представлено в табл.2.

Таблиця 1

Узагальнені кількісні дані про рівні комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників $n=150$

Вік	Рівень розвитку (%)		
	Високий	Середній	Низький
Мол. дошк.	11,8	55,1	33,1
Старш. дошк.	34,6	52,1	13,3
Загалом	23,2	53,6	23,2

Таблиця 2

Порівняльна характеристика типу родинного спілкування та рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника (у %) $n=120$

№	Тип родинного спілкування	Рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку		
		Високий	Середній	Низький
1	Гармонійний	50,5%	49,5%	0%
2	Ліберальний	1,5%	70,2%	28,3%
3	Авторитарний	7%	47,5%	45,5%
4	Індиферентний	0%	75%	25%
5	Негармонійний	0%	33,4%	66,6%

Якщо розглянути детальніше виділені нами типи родинного спілкування, то виявляється, що найбільш високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників зустрічається при гармонійному (50,5%) та авторитарному (7%) типі родинного спілкування. Це зумовлено тим, що дитина в сім'ї з авторитарним типом родинного спілкування знаходиться в центрі уваги батьків, які віддають їй багато сил і часу, прагнуть пришвидшити розвиток дитини. При індиферентному та негармонійному типах родинного спілкування високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку у дошкільників відсутній. У таких родинах спостерігаються такі закономірності поведінки батьків: низький рівень контролю за дитиною, ігнорування або засудження вияву дитячої ініціативи; батьки не виявляють інтересу до виховання і розвитку дитини, через це недостатньо часу проводять з нею, що, в свою чергу, і призводить до середнього і низького рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини.

Низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників найчастіше зустрічається при негармонійному (66,6%) та авторитарному (45,5%) типах родинного спілкування. Статистично доведено наявність взаємозв'язку між типом родинного спілкування і комунікативно-мовленнєвим розвитком. В групі досліджуваних

коефіцієнт кореляції становив $+0,95$, що корелює на значущому рівні $p \leq 0,001$.

Отже, можна стверджувати, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників значною мірою зумовлюється типом родинного спілкування. Найбільш сприятливим для комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника є гармонійний тип родинного спілкування, при авторитарному відзначено наявність полярних проявів – від дуже низького до дуже високого рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. Загальна тенденція проявляється в тому, що чим кращі партнерські стосунки в сім'ї, чим частіше батьки виявляють зацікавленість дитиною, заохочують до спільного проведення часу, до мовленнєвої активності, тим вищий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини, що й дало нам підстави для припущення про диференційоване врахування цього зв'язку при організації системи формувальної роботи з підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Виявлена різниця в показниках комунікативно-мовленнєвого розвитку у дітей, що виховуються у сім'ях з різними типами родинного спілкування, зумовила висновок, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку в родинах, де виявлено індиферентний, негармонійний, ліберальний та авторитарний типи родинного спілкування, потребує створення спеціальних умов, спрямованих на підвищення комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини.

Виходячи з цього було окреслено напрями роботи з дітьми дошкільного віку та розроблено програму роботи з батьками, спрямовану на покращення родинного спілкування з дітьми дошкільного віку.

Загальними принципами формувальної роботи визначено: принцип гуманізації спілкування батьків з дітьми, принцип взаємодії, принцип індивідуального та диференційованого підходу. З урахуванням вищезазначених принципів ми намагались спрямувати розвивально-корекційну роботу на впровадження диференційованої системи заходів відповідно до особливостей спілкування у кожному типі родин, намагались покращити характер взаємодії між батьками та дітьми у ситуаціях спілкування, несприятливих для розвитку дитини, допомагали поліпшенню стосунків між батьками та дітьми. Відповідно до мети дослідження завданнями формувального експерименту визначено: теоретично обґрунтувати систему роботи з батьками щодо комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників; розробити, апробувати та запровадити у практику освітньої діяльності програму підвищення ефективності родинного спілкування.

Психокорекційна робота проводилась окремо з батьками та у спільній роботі батьків із дітьми. У групі досліджуваних дітей було задіяно 25 дітей молодшого і старшого дошкільного віку ДНЗ “Олімпійський” №5 та 25 батьків, що реалізують різні стилі спілкування з дітьми. Група батьків ділилась на дві підгрупи по 12-13 осіб, а група з дітьми і батьками ділилась на чотири підгрупи, в кожному з яких входило по 6-7 дітей та батьків. Система покращення родинного спілкування дитини дошкільного віку, яка включає семінар-тренінг з батьками „Підвищення ефективності родинного спілкування” та розвивально-корекційні заняття (які проводились спільно з батьками та дітьми), спрямовані на диференційоване удосконалення родинного спілкування з урахуванням виявлених негараздів.

Обсяг психологічної підготовки батьків склав: 15 занять по 3 академічних години. Для покращення родинного спілкування, у ході семінару-тренінгу з батьками визначено такі завдання: підвищити психологічну компетенцію батьків, обговорити причини і характер виникнення дисгармонійних батьківсько-дитячих стосунків, розкрити значення та умови ефективного родинного спілкування, подолати помилки, які трапляються у взаємодії з дітьми, забезпечити психологічні умови для позитивного особистісного розвитку дитини (встановити взаєморозуміння між дитиною і дорослим, формувати стосунки довіри і співпраці, пошани і рівності на основі безумовного емпатійного прийняття дитини).

Вихідними принципами корекційної роботи на цьому етапі стали: принципи системності, комплексності у використанні методичних засобів та організаційних прийомів, орієнтації на особистісний потенціал учасників, активізації взаємодії всіх учасників. Для реалізації означених принципів і оволодіння батьками методом конгруентної комунікації використовувались комунікативні техніки (емпатійного “активного” слухання, ефективно похвали, використання “Ти-висловлювань” і “Я-висловлювань”, розв’язання конфліктних ситуацій тощо).

Програма розвивально-корекційних занять, спільних для батьків та дітей складалась із 10 занять тривалістю 60-90 хв. (залежно від працездатності і зацікавленості дітей), вони проводились два рази на тиждень в ранковий чи післяобідній час.

Основною метою цього етапу дослідження став комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. Робота спрямовувалась на: мовленнєвий розвиток дитини (фонетико-фонематичний, синтаксичний та семантичний), комунікативний розвиток дитини у спілкуванні з батьками (встановити контакт і довірливі стосунки

батьків і дітей, формувати у дітей потребу у мовному спілкуванні, розвивати комунікативні уміння, удосконалення типу та мотивів спілкування з батьками, оптимізація ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними, формувати навички культури спілкування). Для реалізації завдань використовуються такі методи, прийоми: техніки (діалогічного спілкування, ефективної похвали, сімейної хореографії тощо), ігри (“Розізлись”, “Чарівний килим” та ін.), спеціальні завдання (теми “Фрукти”, “Моя сім’я”, “Мамине свято”, “Тварини нашого лісу” тощо), вправи (малюнки, які говорять, головоломки та ін.).

Для детального вивчення і співставлення результатів після формульованого експерименту було відібрано комплекс методів, аналогічних тим, які застосовувалися в процесі констатувального експерименту. У контрольному експерименті брали участь 50 дітей та 50 батьків, з них 25 дітей молодшого та старшого дошкільного віку експериментальної групи і 25 дітей молодшого та старшого дошкільного віку контрольної групи, 25 батьків експериментальної та 25 батьків дітей контрольної груп. Паралельно з дослідженням в експериментальних групах було проведено аналогічне контрольне дослідження за допомогою тих же методів вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників та особливостей родинного спілкування. В контрольних групах формульованний етап не проводився.

Узагальнюючи на контрольному етапі дані щодо типу родинного спілкування, слід зазначити, що відбулись зміни у бік збільшення кількості родин із гармонійним типом спілкування (із 17,6% до 32,9%). Також зменшилась кількість сімей із авторитарним (із 19,4% до 16,1%), ліберальним (із 47,8% до 43,7%), індіферентним (із 7,7% до 4,2%), негармонійним (із 7,5% до 3,1%) типами родинного спілкування. За допомогою критерію χ^2 імовірність допустимої похибки $P=0,01$ підтверджено ефективність проведеної роботи у даному напрямку.

Порівняння результатів обстеження в експериментальних групах на етапі контрольного експерименту показало, що відбулися зміни у ставленні батьків до дітей (батьки стали більш зацікавлені справами і планами дитини, частина батьків стала більше приділяти уваги дітям, частіше проводити з ними вільний час, спілкуватись, обговорювати різноманітні питання, зменшилась кількість батьків, які виявляють по відношенню до дитини злість, досаду, роздратування) та як наслідок – відбулось покращення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників. Зокрема, у контрольній групі збільшилась кількість дітей із високим рівнем комунікативно-

мовленнєвого розвитку (з 11,8 % до 19,8% серед молодших дошкільників і з 34,6% до 42,7% серед старших дошкільників) та зменшилась із низьким (з 33,1% до 16,7 % серед молодших дошкільників та із 13,3% до 5,4% серед старших дошкільників). Показники були перевірені за допомогою критерію χ^2 імовірність допустимої похибки $P=0,001$, що підтверджує ефективність проведення формувального експерименту. Натомість, всі зміни у контрольній групі статистично незначущі.

Таким чином, запропонована система роботи з покращення родинного спілкування позитивно вплинула на рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників, що проявилось у формуванні правильного словотворення, вірному доборі граматичних категорій та семантичному орієнтуванні, супроводженні мовлення невербальними засобами спілкування, налагоджуванні спілкування з оточуючими, оптимізації контактів дітей з однолітками та дорослими.

Кількісні дані щодо впливу проведеної експериментальної роботи на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників експериментальної та контрольної груп представлені у таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняльні дані комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників до і після формувального експерименту (у %) n=50

Етап дослідження	Група	Рівень розвитку (%)					
		Високий		Середній		Низький	
		Мол. дошк.	Ст. дошк.	Мол. дошк.	Ст. дошк.	Мол. дошк.	Ст. дошк.
До формувального експерименту	Експеримент.	11,8	34,6	55,1	52,1	33,1	13,3
	Контрольна	11,8	34,6	55,7	52,3	32,5	12,9
Після формувального експерименту	Експеримент.	19,8	42,7	63,4	51,9	16,7	5,4
	Контрольна	12,9	36,9	57,7	53,2	29,4	9,9

Сукупність усіх отриманих на заключному етапі дослідження даних в цілому свідчить про досить високу ефективність розробленої програми комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника під впливом родинного спілкування. Позитивні наслідки підтверджують наші припущення, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника детермінується особливостями родинного спілкування, а диференційоване врахування цього зв'язку при організації формувальної роботи сприяє ефективному комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільника.

Список використаних джерел

1. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія / А.М.Богуш. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2004. – 376 с.
2. Бодалев А.А. О взаимосвязи общения и отношения / А.А.Бодалев // Вопросы психологии. – 1994. – №1. – С. 122-127.
3. Крутій К.Л. Створення мовленнєвого середовища (теоретичні засади і практична реалізація)/ К.Л.Крутій. – Запоріжжя: ЛПІС, 2001. – 203 с.
4. Кузьменко В.У. Відверті розмови психолога з батьками / В.У.Кузьменко, О.Г. Коберник // Дошкільне виховання.-2005.- №8. – С.5-7.
5. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребенка / М.И.Лисина // Под ред. А.Г.Рузской; Вступительная статья А.Г.Рузской. – 2-е изд. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2001. – 384 с.
6. Піроженко Т.О. Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку / Т.О.Піроженко // Наукові записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Нора-Друк, 2003. – Вип.23. – 436 с.
7. Приходько Ю. Особливості спілкування [дошкільників] / Ю.Приходько // Дошкіль. виховання. – 1982. – №11. – С. 10-11.
8. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы советских психологов периода 1946-1980 гг. / Под ред. И.И.Ильцова, В.Я.Ляудис. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 304 с.

The article is dedicated to theoretical foundation and experimental study of the peculiarities of family communication as a factor of speech development of junior and senior preschool children.

Keywords: communication, speech, communicative development, preschool age, family communication, factors and criteria of communicative preschoolers speech development.

Отримано: 28.09.2010